

UDK: 321.151

Jaxongir SOTVOLDIYEV,

Buxoro davlat universiteti, Tarix va yuridik fakulteti talabasi

E-mail: jaxongirsotvoldiyev227@gmail.com

F.f.d., prof. B.Turdiyev taqrizi asosida

ANTIK SIYOSIY TAFAKKURIDA TINCHLIK VA XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH MASALALARI

Аннотация

Mazkur maqolada antik davr siyosiy ta'limotida ilgari surilgan xilma-xil barqarorlik va xavfsizlik, urush va tinchlik masalalari tadqiq etiladi. Qadimgi Sharq va G'arb faylasuflari Konfutsiy, Lao Szi, Mo-szi, Demokrit va Protogorlarning urush va tinchlik, adolatli va adolatsiz urush konsepsiyalari, shuningdek, tinchlikni ta'minlash, barqarorlik va xavfsizlikni saqlash g'oyalari o'rganiladi. Shuningdek, maqolada antik davr siyosiy konsepsiyalarining bugungi zamonaviy siyosiy qarashlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatganligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Tinchlik, barqarorlik, xavfsizlik, taraqqiyot, ta'limot, huquq, davlat.

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ МИРА И БЕЗОПАСНОСТИ В АНТИЧНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ МЫШЛЕНИИ

Аннотация

В данной статье исследуются различные вопросы стабильности, безопасности, войны и мира, выдвинутые в политических учениях античного периода. Рассматриваются концепции войны и мира, справедливых и несправедливых войн, а также идеи обеспечения мира, сохранения стабильности и безопасности у философов Древнего Востока и Запада, таких как Конфуций, Лао-цзы, Мо-цзы, Демокрит и Протагор. Также в статье освещается влияние политических концепций античного времени на формирование современных политических взглядов.

Ключевые слова: Мир, стабильность, безопасность, развитие, учение, право, государство.

ISSUES OF ENSURING PEACE AND SECURITY IN ANCIENT POLITICAL THOUGHT

Annotation

This article explores various aspects of stability, security, war, and peace as presented in the political teachings of the ancient period. It examines the concepts of war and peace, just and unjust wars, as well as the ideas of ensuring peace, maintaining stability, and guaranteeing security as reflected in the works of Eastern and Western philosophers such as Confucius, Laozi, Mozi, Democritus, and Protagoras. Furthermore, the article analyzes the influence of ancient political concepts on the formation of modern political thought.

Key words: Peace, stability, security, development, doctrine, law, state.

Kirish. Antik davr siyosiy ta'limotida urush va tinchlik hamda barqarorlik va xavfsizlik masalalari hozirgi siyosiy jarayonlar uchun fundamental asos hisoblanib, o'zida dastlabki siyosiy nazariyalarni mujassam etgan. Qadimgi Sharq va G'arb mutafakkirlari Konfutsiy, Lao Szi, Mo-szi, Demokrit va Protagor ishlab chiqilgan konsepsiyalarida urushning kelib chiqish sabablari, uning oqibatlari hamda tinchlikni saqlash zarurati kabi masalalar siyosiy va axloqiy jihatdan chuqur tadqiq etilgan. Antik davrda urush va tinchlik masalalari siyosiy barqarorlik va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy shartlari sifatida ko'rilgan. Bugungi kunda antik siyosiy tafakkurida urush va tinchlik konsepsiyalari shakllanish tarixini o'rganish dolzarb ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Antik davr siyosiy ta'limotida urush va tinchlik hamda barqarorlik va xavfsizlik masalalari N.V.Vologina, V.S.Nersesyans, F.Muxitdinova va B.S.Turdiyevning ilmiy tadqiqot ishlarida alohida e'tibor qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada analiz va sintez, retrospektiv, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, dialektik va sinergetik kabi ilmiy bilish usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Dastlabki siyosiy siyosiy ta'limotida urush va tinchlik hamda barqarorlik va xavfsizlik masalalari asosan diniy bilimlarda, afsonalarda, dostonlarda aks etgan. Masalan, Qadimgi Misr davlatida Misr podsholari (Fir'avn) "Xudo Raning o'g'li" deb e'tirof etilgan. Afsonalarda davlat ilohiy quvvat tufayli paydo bo'lgan degan tasavvur mavjud bo'lgan. Jumladan, Qadimgi Misrdagi "Ipuver mulohazalari" (miloddan avvalgi 1750-yil)da quyi tabaqalarning Misr zodagonlariga qarshi noroziliklari, qo'zg'olon ko'tarishi voqeasi bayon etilgan. Ushbu asar muallifi o'sha davrdagi urush va tinchlik masalalari, inqilob haqida quyidagilarni tasvirlab beradi: "Yer kulolchilik doirasi kabi ag'darildi. Qaroqchi boylik

xo'jayiniga aylandi; boy odam qaroqchiga aylandi... Qalbi kuchli bo'lganlar qo'rquv tufayli qushlarga o'xshab qolishdi" [1].

Erkin kambag'allar va qullar boylarning mulkini o'zlashtirib oldilar va avvallari o'z xo'jayinlariki hisoblangan mulklarning egasiga aylandilar. Biroq, qo'zg'olon natijasida mulk ijtimoiylashtirildi, deysig'a hech qanday asos yo'q. Qo'zg'olonidan keyin ham qullikka chek qo'yilmadi. Qo'zg'olon oliyjanob va johil o'rtasidagi an'anaviy g'oyalarga zarba berdi. Ipuver sodir bo'lgan urush va tinchlik hodisalarini xudolarning irodasi va hukmdorning harakatsizligi yoki nomaqbul faoliyati bilan izohlaydi. O'zi guvohi bo'lganligi uchun dahshatli voqealar haqida gapirib, Ipuver barcha hodisa va narsalar eski tartibga qaytishini, ilgari bo'lgan hamma narsa to'liq tiklanishini istashi bilan yakunlaydi. Qachonki, mansablar tiklansa, mol-mulk xavfsiz bo'lsa, "nomlarning zodagonlari o'z xonadonlarida shodliklarni kuzatib tursalar" yaxshi bo'ladi, deydi u.

Qo'zg'olonning asosiy sababi, muallifning fikricha, an'analarga rioya qilmaslik, qonunlarga e'tibor bermaslikdir. Ushbu yodgorlik fir'avnning xatti-harakatlarini tanqid qilish va oliy kuch - fir'avnning javobgarligi g'oyasini asoslashi bilan ham qiziq. Keyingi qo'zg'olonlarning oldini olishning asosiy yo'li fir'avn hokimiyatini, uning adolatli hukmronligini mustahkamlashdan iborat deb ta'kidlangan.

Konfutsiy (miloddan avvalgi 551-479-yil) Xitoyning buyuk faylasufi, konfutsiychilik ta'limoti asoschisi va siyosiy arbobidir. Konfutsiy ta'limotining asosiy mazmun mohiyati "Lun yuy" kitobida bayon etilgan. Bu kitob aslida Konfutsiyning fikrlari va suhbatlari asosida shogirdlari va izdoshlari tomonidan yaratilgan.

Konfutsiyning siyosiy axloqi umuman olganda, jamiyatning yuqori va quyi qatlamlari o'rtasida ichki tinchlikka erishish va boshqaruvni barqarorlashtirishga qaratilgan. U sof axloqiy omillar bilan bir qatorda, aholi orasida boylik va

qashshoqlikning har xil qo'llarda to'planish jarayonlarini bartaraf etish muhimligiga ham e'tibor qaratadi. "Bo'ylik teng taqsimlansa, – deydi u, – qashshoqlik bo'lmaydi, mamlakatda totuvlik hukmron bo'lsa, xalq kam bo'lmaydi; tinchlik hukmron bo'lsa ya'ni yuqori va quyi o'rtasidagi munosabatlarda hukmdorni ag'darib tashlash xavfi bo'lmaydi". Konfutsiy isyon va hokimiyat uchun kurashni rad etib, fuqarolar tinchligining afzalliklarini ma'qullaydi. Konfutsiy tashqi urushlarga, Xitoy qiroliklarining bir-biriga yoki boshqa xalqlarga qarshi bosqinchilik yurishlariga ham salbiy munosabatda bo'lgan. Konfutsiy Xitoy hukmdorlarining gegemon da'volarini prinsipial jihatdan rad etmasdan, ularga shunday maslahat bergan: uzoq yashaydigan va bo'ysunmaydigan odamlarni "ta'lim va axloq orqali zabt etish" kerak. "Agar siz ularni zabt eta olsangiz, - deya qo'shimcha qiladi u, - ular orasida urush va tinchlik masalalari batamom barham topadi". Uning ushbu madaniy va tinchlikparvarlik motivlari keyinchalik Xitoy hukmdorlari tomonidan boshqa xalqlarni bosib olish va o'z hokimiyatiga bo'ysundirish harakatlari uchun axloqiy niqob sifatida foydalanilgan [2].

Qadimgi Xitoy falsafiy va ijtimoiy-siyosiy tafakkuridagi eng ta'sirli oqimlardan biri daosizm hisoblanib, bu miloddan avvalgi VI asrda Chunsu davrida vujudga kelgan ta'limotdir [3].

Ushbu siyosiy va huquqiy ta'limotning asoschisi Lao Szi. Uning qarashlari "Dao de szin" asarida bayon etilgan. Lao Szi siyosiy-huquqiy qarashlarida har qanday zo'ravonlik, urush va hatto armiya ham keskin tanqid qilingan. Lao Szing ta'kidlashicha, "qo'shin qayerda bo'lsa, o'sha yerda tikanlar o'sadi. Katta urushlardan keyin esa, ocharchilik yillari keladi... G'alabani dafn marosimi bilan nishonlash kerak". Daosizmning diqqat markazida tabiat, makon, inson hamda urush va tinchlik masalalari turadi va bu prinsiplar oqilona emas, balki mavjudlik tabiatiga to'g'ridan-to'g'ri konseptual kirib borish orqali tushuniladi.

Oddiy xalq: dehqonlar, hunarmandlar, savdogarlarning manfaatlarini faylasuf va siyosatchi, moizm maktabining asoschisi Mo-szi (Mo Di) (miloddan avvalgi 479–400) ta'limotida o'z ifodasini topgan. Manbalarda, u Sun poshohligida obro'li shaxs hisoblanganligi taxmin qilinadi. Ushbu falsafiy maktabning asoschisi Mo-szi (Mo Di) (miloddan avvalgi 479–400 yillar) bo'lib, uning qarashlari izdoshlari tomonidan "Mo Szi" asarida bayon etilgan. Mo Szi an'anaviy "osmon irodasi" tushunchasini qayta talqin qilib, "osmon umuminsoniy muhabbatga amal qilishini va hammaga foyda keltirishini" ta'kidlaydi.

Moizm ta'limoti vakillari urush va tinchlik masalasida, urushlarning ashaddiy muxoliflari bo'lishgan, davlatlar o'rtasidagi siyosiy nizolarni harbiy yo'l bilan hal qilishga qarshi chiqqanlar. Ular qo'shni davlat hududiga bostirib kirib, armiya oyoq osti qilayotganini, o'rmonlarni kesib tashlayotganini, shahar-u qishloqlarni vayron qilayotganini, minglab oilalar boquvchisiz, otasiz qolayotganini haqli ravishda qayd etishgan. Biroq, osmonning irodasi barcha mamlakatlarning bir-birini sevishi kerakligi ta'kidlanardi.

"Manu qonunlari" shuningdek, "Manu-smriti", "Manu-samhita", "Manava-dxarmashastra" nomlari bilan tanilgan

qadimgi hind qonunlari to'plamidir. "Manu qonunlari"da qurollarni faqat kshatriylar olib yurishlari mumkinligi, boshqa "ikki marta tug'ilganlar" faqat ular uchun "falokat vaqti kelganda" qurol olishlari mumkinligi ta'kidlangan. Urushlar davlat gullab-yashnashining muhim manbai sifatida tasvirlangan. Podshoh hurmatga sazovor bo'lgan jasur jangchi hisoblanib, u o'zida yo'q narsalarni kuch bilan qo'lga kiritgan.

"Manu qonunlari"da yozilishicha, talon-taroj qilingan mol-mulkning katta qismi, xususan, yer, qurol-yarog', oltin, kumush podshohga o'tgan; qolganlari esa askarlar o'rtasida taqsimlanishi kerak bo'lgan. Armiya urush va tinchlik masalasida eng muhim hisonlangan jamoat tartibini himoya qilish funksiyalarini ham bajarib, buning uchun harbiy qismlar "ikki, uch, besh va yuzlab qishloqlar" orasiga joylashtirilgan. "Manu qonunlari"da keltirishicha, podshohning asosiy vazifasi o'z fuqarolarini himoya qilish edi, buning uchun u ularga soliq "bali" solishga haqli edi, lekin u o'z to'lovlarida o'rtacha bo'lishi kerak edi [4].

Qadimgi yunonistonning ko'zga ko'ringan mutafakkiri Demokrit (mil.av. 460–370 y.) hisoblanib, u tinch totuvlik, demokratiya himoyachisi, savdo va sanoat vakillari tarafdori edi. Demokritning ta'limotiga ko'ra, odamlar dastlab kiyim-kechak, uy-joy va oziq-ovqat xazinalarini yaratmasdan, podalarcha turmush tarzini olib borishgan. Ularda na podshohlar, na hukmdorlar, na xo'jayinlar, na urushlar, na o'g'riliklar bo'lgan. Ular tinch va osoyishta hayot kechirishgan. Keyinchalik, ular olovdan foydalanishni o'rganib, dehqonchilikka o'tdilar, hunarmandchilikni ixtiro qilib, davlat hokimiyatini yaratdilar.

Protagorning fikricha, yaxshilik va yomonlik haqidagi hukmlar nisbiy va ziddiyatlidir. Xuddi shu harakat haqida ikkita qarama-qarshi fikr, nima adolatli va nima adolatsiz ekanligi to'g'risida ikkita qarama-qarshi fikr bo'lishi mumkin. Jumladan, urushda qochish uyatli, ammo bahsda maqtovg'a sazovor; vatandoshlarni o'ldirish qoralanadi, ammo urushda o'ldirish zarur va bu hatto maqtovg'a savovordir. Go'zal va sharmanda ish, adolatli va nohaq – hammasi bir xil. Protakor huquq masalalarida ham huquq normalarining shartliligi va o'zgaruvchanligini ta'kidlaydi. U odamlarning davlat va huquq haqidagi g'oyalarini har qanday xurofotlardan ozod qilishga, davlat va huquqni insoniyat jamiyati taraqqiyotining mahsuli sifatida ko'rsatishga harakat qiladi [5].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, antik davr siyosiy ta'limotlarida urush va tinchlik masalasi siyosiy, huquqiy, diniy va axloqiy jihatdan tadqiq etilgan. Xususan, Konfutsiy, Lao Szi, Mo-szi, Demokrit va Protakor singari mutafakkirlar urush va tinchlikka oid siyosiy qarashlarida adolat, barqarorlik va insonparvarlik tamoyillariga alohida e'tibor qaratilgan. Antik davrda siyosiy, huquqiy va axloqiy qarashlar bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lib, tinchlikni saqlash jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti sifatida talqin etilgan. Ushbu qarashlar hozirgi zamonaviy siyosiy konsepsiyalarda urush va tinchlikni saqlash, xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim konseptual ahamiyat kasb etmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Вологина Н.В. История политических и правовых учений. -Могилев: Белорусско-Российский университет, 2021. –с.12.
2. Turdiyev, B. S. (2023). Konfutsiyning siyosiy– huquqiy ta'limot rivojiga qo'shgan hissasi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(21), 519–522.
3. Нерсисянц В.С. История политических и правовых учений. –М.: "Норма-Инфра", 2005. –с.25
4. Hopkins, Thomas J. *The Hindu Religious Tradition* (neomp.). -Belmont, California: Wadsworth Publishing Company, 1971. -142 p.
5. ЗМ, VIII, 410. Законы Ману согласно редакции Законы Ману - Перевод С. Д. Эльмановича, проверенный и исправленный Г.Ф.Ильиным. — Москва: Наука, 1992. –с.114.
6. Sobirovich, T. B. (2024). Renewal of Societal Ideosphere: An Analytical Study of Medieval Philosophical Thought. *Philosophy*, 8(3), 12–18.
7. Sobirovich, T. B. (2024). Renewal of Societal Ideosphere: An Analytical Study of Medieval Philosophical Thought. *Philosophy*, 8(3), 12–18.
8. Turdiyev, B. S. (2021). Cultural and educational development of society in the scientific heritage of world philosophers. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 443–451.